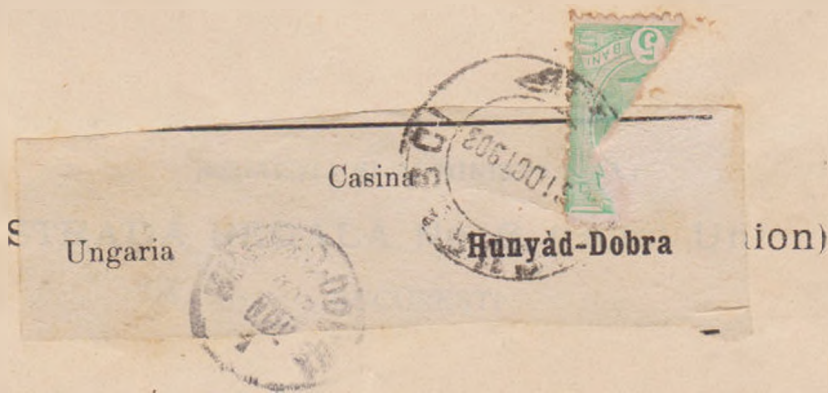

Sămănătorul

Revistă Literară Săptămînală

Sumarul :

- N. IORGA. — Un «idealist»: Apostol Mărgărit.
FATMA. — Noapte (poezie).
• GEORGE STOICA. — Hîrca (schiță din viața poporului).
V. CIOFLEC. — Atmosfera din plămîni d-lui V.
N. IORGA. — Socoteală definitivă cu d. Pompiliu Eliade (II).
N. IORGA. — Pentru d. A. D. Xenopol.

Abonamentul 10 lei pe an || Numărul 20 bani

Prin administrația «Sămănătorului» se pot procura următoarele opere din cele mai nouă ale d-lui prof. N. IORGA :

1. STUDII și DOCUMENTE :

Vol. I-II. — Istoria propagandei catolice în România cu documente anexate 5 lei

Vol. III. — Scurtă istorie a Țării Românești până la 1550, cu documente anexate 2 lei

Vol. IV. — Istoria legăturilor dintre principatele române și Ardeal (1601—99) cu docum. anex. 4 lei

Vol. V. — Zăpise și scrisori domnești 6 lei

2) Istoria literaturii române din secolul al XVIII
2 volume 20 lei

3) Sate și Preoți din Ardeal, care se poate procura de la Tipografia Göbl cu 2.50

Prin administrația revistei „Sămănătorul” se pot procura următoarele cărți:

L. B.

N. Iorga. — Istoria literaturii române din secolul al XVIII	
2 vol.	20.—
— Istoria populară a lui Mihaiu-Viteazul	
Ovid Densusianu. — Histoire de la langue roumaine	20.—
St. O. Iosif. — Patriarhale	2.—
— Poezii	1.50
— A fost odată (poveste în versuri)	1.50
— Romante și cîntece de Heine	2.—
Il. Chendi. — Preludii (articole și cercetări literare)	2.50
— Inceputurile ziaristicii române	1.—
— Zece ani de mișcare literară în Transilvania.	1.50
Z. Bîrsan. — Visuri de noroc (poezii)	2.—
Maria Cunțanu. — Poezii	1.—
Vasile Pop. — Din oca vîeții	1.—
Ion Gabrovanu. — Dina și Dana (nuvelă)	2.—
Ion Adam. — Rătăcire (roman).	3.—
— Sibaris (roman)	3.—
D. Anghel și St. O. Iosif. — Traduceri din Verlaine.	2.—

H. Ibsen. — Ziua 'nvierii (dramă în 4 acte) traducere.	1.—
H. Suderman. — Ion Botezătorul (traged. 5 acte) trad.	1.—

Ion Bogdan — Documente și regeste privitoare la relațiile țării rumînești cu Brașovul și Ungaria.	6.—
--	-----

«Sămănătorul» Anul I (1902) vol. I și II	7.—
--	-----

A apărut:

Ion Ciocîrlan. — Pe plaiu. (Schite de la țară).

Dorind ca revista noastră să pătrundă cât mai adânc în sînul poporului românesc, aducem la cunoștința PREOȚILOR, ÎNVAȚATORILOR și STUDENȚILOR — de aici și de peste munți — că Administrația „Sămănătorului“ va tipări pe viitor

O EDIȚIE POPULARĂ

care se va desface numai prin abonament anual cu prețul de 6 LEI, plătiți înainte.

Rugăm ziarurile romîne din patrie cît și de peste munți să aducă această înștiințare la cunoștința publicului cetitor.

SĂMĂNĂTORUL

REVISTĂ LITERARĂ SĂPTĂMINALĂ

Redacția și Administrația BUCUREȘTI Strada Regală, 6	SUB DIRECȚIA UNUI COMITET	ABONAMENTUL 10 Lei pe an
--	---------------------------	-----------------------------

UN „IDEALIST“ : APOSTOL MĂRGĂRIT

De două lucruri are parte Românul din partea alor săi : în viață, de cite ori nu încape cineva de dinsul, îl stampilează îndată, se potrivește ori nu se potrivește, ca trădător de țară, vinzător de neam, rău patriot și rău naționalist. Iar când face loc în sfârșit, murind — tot-deauna cu mult prea tîrziu pentru cei ce așteptau afară, se zice din toate părțile, cu o duioasă unanimitate a prietenilor cari nu știu cum să laude, a dușmanilor cari, încercînd să spue o vorbă bună, simt oare-cum că prin aceasta și îngroapă și mai adînc adversarul, și a indiferenților, cei mulți, cari totuși nu vreau să tacă la ocașii mari : «ori-cum, a fost un bun patriot».

Acest gînd îmi trecea prin minte cînd comparăm la moartea, întimplată dăunază, a lui Apostol Mărgărit strigătul de ură de odioasă, pîrile deputațiilor, călătoriile de tînguire ale localnicilor macedonenii (veniți la București, cum s'ar duce la Stambul, «cu rogojina în cap», ca să-și arăte focul), artileria sgomotoasă și grosolană a ziarelor de partid, ce-și aveau scopurile lor, și, acum, înaintea celui ce nu mai poate jigni și împiedica pe nimeni, complimentul funerar de «bun patriot» aruncat în treacă de «organele opiniei publice», cum a fost aruncat, de sigur, și de atîția, în judecări spuse prin graiu.

Din aceste două prețuiri, diametral opuse, care e cea adevărată? Se spune adese ori că, «în focul luptei», scapă osinde prea aspre, lovituri minioase, care aduc pe urmă păreri de rău. Și se spune iarăși că la moartea cuiva trebuie să zici tot-deauna ceva de bine ; poate chiar că, dacă nu este în viața celui ce a dispărut, să descoperi acea însușire sau faptă bună în închipuirea ta miloasă, de creștin.

Amîndouă îndreptățirile n'au nici un temei adevărat. Nici oamenii politici, nici cugetătorii, nici scriitorii vrednici de acest nume nu se aprind în acel sens încît să nedreptățească în loc să distrugă nedreptatea. Și nici un om cinstit nu-și poate schimba judecata asupra

unei personalități îndată ce aceasta nu mai cade supt simțuri, cu toate că înrîurirea ei nu pornește din ceia ce se poate îngropa.

De fapt, Mărgărit a suferit pe nedrept, fără ca pentru aceasta să trebuiască a scotoci marmură pentru statuia lui. Căci el n'a fost — păstrînd umilele proporții — nici Iuda și nici Hristosul mișcării naționale din Macedonia (cită a fost și cită este).

Înainte de dînsul. fusese dascălii, studenții, negustorii iubitori de neam din Pesta și Viena: oameni îmbătați de ideia nouă a romanității, și nu a «rominismului», Mecenați, tipăritori de cărți înainte de toate, — fără gînd însă la izvorirea unui curent de cultură românească în provincia de unde ei pornise. Apoi urmă un al doilea rînd de «frați macedoneni»: negustori și călugări veniți în Bucureștii ce se străduiau către civilizația Apusului, ei *cerură* bani pentru școli, care, puține la număr, se lăsară în căutarea sau *necăutarea* cui se găsia la fața locului. A treia perioadă o deschide Apostol Mărgărit, și ea a fost așa cum a înțeles și a voit el.

Era un om ager și hotărit, cum se găsesc în Orient mai mulți de cit în Apus, cu toată școala, disciplina și organizația acestuia. Cînd i se ivi în minte ideia că se poate crea o conștiință, o cauză, un viitor românesc în Balcani, cu elementele romanice, el își găsi îndată drumul și ajutoarele. Așa, fără carte multă, fără creștere aleasă, fără cunoștință de lume cum era, el izbuti să se impuie respectului, să deștepte încredere, să încălzească simpatii. Regele a crezut în cinstea și destoinicia acestui om simplu, venit de departe; vorba lui avea o mare trecere în cercurile înalte ale dregătorilor turcești; consuli, misionarii catolici vedeau cu ochi buni silințele lui «latine»; un cunoscător ca d. Weigand a socotit cauza romînească bine reprezentată printr'însul. E sigur că pe urma lui, dacă s'au încasat banii noștri, au răsărit școlile noastre.

* * *

Acțiunea lui n'a fost cea mai bună ce se poate închipui. Dar, cînd stai s'o judeci, trebuie să ții samă de două lucruri, care au fost uitate. Întîiu că era un Oriental, lucrînd între Orientali, și apoi că și-a început și și-a urmat lupta supt influența normelor de propagandă grecești.

La București, unde păcatele se acopăr cu mînuși franțuzești de fățarnicie vicleană, se auzia cu indignare despre tirania lui Apostol Mărgărit, despre risipa lui Apostol Mărgărit, despre desfrîul lui Apostol Mărgărit. E evident că ar fi fost mai bine ca inspectorul atotputernic

al școlilor romine din Macedonia, represintantul politic neoficial și omul de încredere al guvernului român să fi avut toate virtuțile unui apostol: și blindeța și iubirea de sărăcie și castitatea unui apostol. Dar el nu era un apostol și nu s'a înfățișat nici odată în această calitate. Era *un om de ispravă* răsăritean, cum e călăuzul unei caravane, păzitorul vieții unui Sultan, apărătorul unei măririi amenințate, uneltitorul său potolitorul unei răscoale. El garantează de succes: caravana va ajunge la țintă, nimeni nu se va atinge de viața stăpînului, dușmanii nu vor ruina situația amenințată, va fi liniștea sau neliniștea dorită. Dar să se lase toate lucrurile pe sama lui, și să nu se ia socoteală. Cu atît mai puțin să-î impuie un cod de maniere sau un catechism de moralitate privată, să-î impuie sfințenie sau cuviință. Era destul că-și punea viața lui în primejdie: în colo, în pîrile, în prigonirile, în cheltuielile și chefurile lui să nu se amestece nimeni. Îi trebuia adecă întreaga stăpînire asupra unui fond secret al Macedoniei.

În utilizarea acestui fond, în toată combinația mișcărilor sale, el avea înainte întrecerea cu Grecii. Aceștia voiau toată provincia, unde nu cunoșteau încă pe atunci alt popor decît al lor, alte drepturi naționale și istorice decît ale Elenismului, vechiu ca Omer, trecînd prin Constantin-cel-Mare. Spiritele trebuiau pregătite pentru ceasul cînd neapărat Europa va da Eladei regelui Gheorghe Macedonia lui Filip și Alexandru-cel-Mare. Apostol Mărgărit știa geografia și vedea bine că de la el pînă la Dunăre mai sînt hotare, dar numai pentru că idealul lui cuprindea o și mai mare iluzie romantică, el nu era să se dea învins, să se facă de batjocură, cerînd și sfătuind nimicuri ca școli primare în dialect și îndemnul spre emigrație *economică* în România. Se jucă și el cu sutele de mii de oameni, născocî cifre și aruncă banii «poetic», pentru forme și închipuiri.

Se găsiră însă alții, printre foștii lui ucenici, cari găsiră că banii noștri se pot împărți alt-fel, și, după mult sgomot, Apostol Mărgărit căzu, pentru «imoralitatea» sa, și fu uitat.

Dar *sistemul* lui rămase. Statul român îl luă în regie și pretinse a face de la București ceia ce nu se putuse face de la Bitolia, și nu se poate face nici din Cer, nici din Iad. Așa se începu a patra fasă a chestiei romine din Macedonia, al cărei rezultat îl vedem cu ochii.

Dar ceia ce a fost la o anumită persoană un joc de bursă al politicii, iar, la cei cari n'au apucăturile ei, desorientare, — era la Apostol Mărgărit de sigur idealism. Acesta e meritul lui.

N. IORGA.

NOAPTE

Pierdut îți pare par'că al ochilor scump dar
 Zadarnică li-î vrerea și clipătu 'n zadar :
 O umbră nu poți prinde, mai slabă ori mai vie,
 Ci-î una 'ntunecimea greoaie și pustie,
 De par'că n'ar fi noaptea — ci umbra nesfinții
 S'ar fi întins în preajmă'ți.....

Te-apasă greul minții
 Și liniștea din tine te 'ngheață și te doare,
 Căci nici un gând din haos de gânduri nu răsare
 Să 'ți fulgere o spaimă, un dor, o duioșie,
 O clipă de nădejde în ziua ce-o să vie...
 Ori sborul să'și ridice o vrajă 'naripată
 Trecînd prin anî spre țărniș ce i-ai umblat odată,
 Să 'ți fluture un zîmbet din rîsul altor vremuri,
 Din lacrimi depărtate un strop în ochi să'l tremuri...

Ți-î greu ca după boală, și nimeni lîngă tine
 Și nimeni pe aproape să chemi, să știi că vine
 Cu pași grăbiți, cu fața duios îngrijorată,
 Un suflet drag — s'aprindă lumina dintr'odată
 Și 'n casă și în gânduri.....

O, lasă-î să se 'nchidă trudișii ochi și cată
 S'adormi puțin... se poate ca din durerea'ți toată
 Să se închege-o umbră în somn... s'o simți cum vine
 Și 'ncet, încet, ușoară, s'asează lîngă tine,
 Și răcorîndu'ți fruntea pe nume blînd te chiumă,
 Cum numa 'n vis chemați-s copiii făr' de mamă...

FATMA.

HÎRCA

— SCHIȚĂ DIN VIAȚA POPORULUI —

Pare c'o văz acum. — Sbîrcită ca pelea de broască, cu ochii stinși, ascunși în fundul capului în niște orbite adînci și întunecoase, unde cu greū pătrundea cîte-o slabă rază de lumină, o gură largă, tăiată în formă de semicerc sub nasul ce aproape se 'mpreuna cu bărbia; cu mîinile uscate și lungi, slabă de n'avea umbră, — așa am cunoscut pe Hîrca acum vre-o două-zeci de ani. Îi murise moartea, ori a uitat'o în cuptorul lui Toader al Catrinii, unde-și dogorea viața părăsită de lume.

Sărmana bătrîna! Ce soartă amărită! Cit traiu pierdut în zadar! Și ea trebuia să se miște; așa-î porunca fie-care clipă ce da peste dînsa, de dimineață până 'n amurg.

Seara se deslîpia de vatră, se ridica vîetîndu-se în capul oaselor, ce sunau ca niște mosoare lovite deolaltă, și, ținîndu-se c'o mîna de de pîrețe, pipăia cu cea-l'altă zidul să găsească icoana.

A găsit-o. Picioarele n'o mai țin. Ea cade 'n genunchi obosită, de-abia trîgîndu-și sufletul, își descleaștă gura, și graiul ei de mort abia se aude: «Maică Prea-Sfîntă, îndură-te și ia-mă. Nu mă lă...sa... să...mă...chi...nu...iesc...»

Ochii ei storși nu mai aveau lacrămî, trupul obosit se 'ndoaie și cade... «Vai de mine!...» Apoi totul e liniștit. În cuptor motanul toarce nepăsător, pîrlîndu-și blana la tăciunii ce licăresc a lene.

* * *

— «Mă! casa mea-î casă și curtea mea-î curte, mă! Muierea mea nu umblă cu descîntece să omoare pe nimenea, mă! Ai să mori tu și toți ai tăi, și bătrîna te moștenește. Așa-î blăstămîl fiu-su, pe care tu l-ai lăsat pe drumuri și el a luat lumea 'n cap.»

— Ce? eū mă?.. tu să mă 'nveți, mă slabule?.. eū?.. știu eū la cît i... eū știu să-mî port socoteala, și pe bătrîna o țin, că am cu ce!..»

— Cine-î? Cine-o fi? Cine se sfădește, o Doamne? Auzi ce larmă fac... Dumneata ești, vecină?

— Eū sunt, vecină... apoi cine să fie! E Toader al Catrinii și cu Marin; se vede că-s beți și-auzi ce sfadă, de-aū eșit toți cîinii-n gura lor.

— Hm! Toaderu Catrinii, hm... el e... el. Apoi cum e cum nu e, vecină, Marin... să vezi că Marin grăiește cu dreptate, că auzi, ce spune lumea, că Toader, ca să scape de... Dar, fiind-că a venit vorba, stăi să-ți povestesc:

— «Poate-î fi știind că bătrîna pe care o ține Toader avea un fecior cu care nu putea s'o ducă'n bune, pentru-că ea vrea să ia pe Frusina Monii, că era bogată, iar el nu vrea să știe de nimenea alta decît de Floarea...: una Floarea Saftului.

Tată-său era sărac luciu și muncea cu pălmile să ciștigue atîta cît putea da la două guri.

Nu crez că-î știi: îi de mult de atuncea.

După Floarea umbla și Toader ăsta, care zice c'ar fi luat-o numai cu cămașa; dar fata nu vrea nici moartă. Ea visa și noaptea numai pe Bucur, pe feciorul bătrîni.

Toader, ca să se scape de el, și-a pus într'o noapte foc. Bătea un vînt de răscoala pămîntul. Nu mai puțin de-un ceas satul întreg era în flacări. Nu vedeaî nimic de cît bobotaie, n'auziaî nimic de cît sbierete de copii, de muieri, răcnete de vite.

Bărbații strigau cît puteau: «Lăsați tot, oameni buni, și fugiți în luncă; scăpați-vă copiii, fugiți.... fugiți... că ne prăpădim cu toții....

— Nu ne lăsa, Doamne! Ce minune mare!»

Din toate părțile alergau oameni cu cîte doi copii în brațe, și mulți pe lingă ei tremurînd de spaimă, femei despletite, cu cîte-un țol în spate, căutaî să-î mîngiie, altele se căinau după avutul lor; era o jale și o frică de par' c'au trecut Turcii. De unde s'a aprins, cine-a pus foc; vor fi umblat cu lumînarea prin șură, ori le-a căzut jar din pipă..., nimenea nu știa.

Oamenii stau nedumeriți cu minile încrucișate pe piept, unii blăstămau, alții'njuraî pe păcatul de om, ce umblă printre nutreț cu foc alții se'mbunaî: apoi, ce să mai zicem, o fi cum o vrea Dumnezeu! Numai ce vine într'o fugă și abia răsuffînd, Toader ăsta: era fecior p'atunci, și cu Marin... auzii-î c'o furcă de fier în mină: «Unde-î... unde-î să bag furca în iel... unde-î hoțul... unde-î tălharul....

— «Cine, cine Toadere?...» întreba lumea.

— «Hoțul,... hoțul... să-l omor!»

— Ce hoț, omule?... Ce vreî cu furca?...

— Mi-a pus foc și-acum uitati-vă, ce-î pe sat... hoțul... Bucuru Sandii!

— Să-l omorîm, unde-o fi», strigară oamenii într'un glas—«câtați-l... furca până 'n coadă, că ne-a lăsat pe drumuri....» Și numai s'a 'mprăștiat care încărău.

Floarea Saftului iera de față. Ea auzise șarlatania lui Toader și a băgat de seamă primejdia. Cît te-ai șterge la ochi, era la crucea de piatră, unde-l lăsase pe Bucur cu o doniță de apă, în virful căscioarei, s'o scape de-o putea:

«Haï jos, Bucure, pentru Dumnezeu... haï jos măi repede, că te omoară!...»

Nu știa omul cine vrea să-l omoare, dar s'a dat jos. Floarea l'a luat de mână, l'a scos fuga din sat; s'a dus și duși-s și azi: nimica nu s'a măi auzit de ei de atunci, iată-s patru-zeci și atîția de ani. Căutatu-l'aŭ oamenii să-l spintece toată noaptea, căutatu-l'aŭ a doua zi și 'n gaură de șearpe, și Toader în urma lor: «ne-aŭ sărăcit, oameni bunî, uite ce pustietate a lăsat lumea pe capul nostru» — iar lumea: «nu-l răbda, Doamne, nu-l răbda, chinurile noastre să s'adune pe capul lui». Degeaba! Nu-î și nu-î... A fugit tilharul, și pace!

Cînd a auzit Toader că nici Floarea nu-î în sat, să moară. — A înjurat el, ce-a înjurat, la urmă l'aŭ luat junghiuri, îl înțepa ca cu cuțitele în preajma inimii; s'a trîntit în pat, chemat-o pe popa... rău; oblojitul'o... rău; pusu-i-o cărămizi calde... și măi rău; datu-i-o cite burueni să bea — Moare...: cine moare?... Toader moare...

Tirziŭ, tirziŭ și-a venit omu'n fire...: a plecat, a plecat, și cu cine a plecat, încă știa...

Trecuseră vr'o trei săptămîni. Toader, fecior de oameni găzdei, începuse a ciopli lemne nouă de șură. Ce șură? să 'ncapă două moșii întregi.

Safta și cu Sanda treceau pe uliță vătîndu-se unul altuia «vai de noi și de noi, unde-or fi, ce-or fi făcînd; unde-or dormi, ce-or minca?»..

Toader i-a auzit: «Ce să mănînce! Dar satu 'ntreg ce mănîncă?... cenușă... scrum... nu vezi cum ne-a lăsat feciorul dumitale ăl harnic!»

«N'o fi dat ei foc, Toadere, săracul de mine, că n'avea de ce, dar lumea-î rea»...

— «Ei! ochii mei nu mă'nșală, lele Sandă, și-a avut noroc c'a fugit, că azi-î duceaï jar la groapă!»

Așteptatu l'a bătrîna ceas cu ceas, zi cu zi, un an de-a-rîndul... n'a măi venit. În urmă, săturîndu-se de lumea asta, vedea că n'are multe și, cînd Toader a căscat gura, bătrîna n'a măi zis nici cîrc, i-a dat moșia lui toată s'o ție pîn'o muri și s'o îngroape el cu cheltuiala lui. Pe Saftu, care umbla flămînd de colo colo, l-a băgat slugă. Toader s'a însurat cu Catrina asta, și uite-o și-acum tot așa ca în vremea aia, doar că-s măi bătrîni.

Acum iată ce zice Marin. Ei sunt în ceartă, pentr'o palmă de loc, de multă vreme. Și, de cite ori se-ntilnesc, Marin îi aduce-aminte: «Mă! focul... mă, te-ngroapă bătrîna!»

Și asta-î vorba. —

Vecinele și-au încrucișat mîinile pe piept, aū oftat odată și n'aū mai zis nimica. Se 'ntunecase cam de-a binele; ici colea cite-un opaiț licăria slab ca o luminare de mort prin fereastra mică de sub streșini.

Din patru colțuri se lătrau pe rînd cîinii ca să n'adoarmă. De lingă iaz răsbia încă prin întunerec glasul răgușit al lui Marin :

«Mă... focul, mă... Cine-î hoț nu-î om de omenie, mă...»

«Dumnezeu vede, mă, și el nu bate cu bîta.» Apoi nu s'a mai auzit nimic. Aū tăcut și cîinii și-a rămas întunerecul fără sgomot și fără viață, plin de strigoî și de duhuri rele. — Noapte bună !

«Hei! fă nevastă.. ce.. voi.. n'aveți în lumea asta un opaiț orî un.... muc de luminare.. să vedem.... cum vi-s ochii.... hei, muierî...»

— Aolio... a....o....li....o.... Toa..... Mo....o....or !

Toader s'a trezit. A deschis ochii mari și prin umbră a zărit chipul de mort al bătrînii. De mult a voit el să-î sfîrșească zilele, dar i-era frică de păcat. Dar acum ! Pină acum i-a fost. Amețit de băutură, turburat de cearta cu Marin, sîngele-î fierbea ca 'ntr'o căldare de-a-supra flăcării. A ! Hîrcă, tu trebuia să mori de mult, nu să-mi amărăști zilele. Hei ! Marine, ea mă îngroapă?... ea?... stai s'o în rop ieu.

«Unde-î.... unde-î sgriptoroaica... A... stai... stai să-ți ajut să mori !...»

S'a trîntit cu ghenunchii pe bătrîna care sta lungită pe podele, i-a implîntat unghiile în gît și gata.... Hîrc..., hîrc.... hîrc.... și nimic mai mult !

S'a sculat și s'a culcat în pat îmbrăcat. Beția l'a adormit în grabă; un somn greu... greu.

A trecut cit-va timp liniștit. Bătrîna zăcea întinsă cu fața în jos, fără răsuflet, fără mișcare. Ucigașul, gîtuit și el de beție, sta răsturnat ca lovit de trăsnet. Din cînd în cînd tresăria ca și cînd cine-va l'ar fi înțepat cu acul. Nu-î daū pace duhurile, s'aū ingrămădit pe el și-acum il spovedesc. Omul răutății vrea să vorbiască și se 'neca. Cuvinte ne'nțelese, rupte îi ieșiau de pe buzele arse, apoi se frîmînta ca omul de-o boală grea.— M!.... m... m...—S'a sculat.... m....—Ochii-î pironise în colțul casei și cu degetul arăta ceva.... «m.... m...» Îi încetase graiul: vedea ceva ghemuit în unghiū care-l băgase în spaimă.

Deodată ușa se deschide. Catrina intră par'că-i alungată de lupi, bătrînă, dar iute ca prisnelul :

«Bețivule.... om slab... ticălosule...., că nu-ți ajung toate crișmele din sat... tu nu vezi că te ia lumea 'n sus... tu nu vezi cite păcate s'aū adunat pe capul tău... mă... tu n'ai rușine, c'ar trebui să-ți crepe obrazul, cînd îți spune cine-va de foc orî de bătrîna asta...» Aprinde opaițul. Galbenă ca flacăra slabă de feștilă a 'nmărmurit cu hîrbul în mină :

Jos, Hirca lungită, în pat Toader cu părul vulvoi, cu ochii spe-rioși îndreptați în colțul casei, arată ceva: «m... m...»

Un glas de spaimă a sunat între cei patru pereți, opaițul i-a căzut din mină, și biata femeie a mai avut atita putere să plece răpede din locul ăsta blăstemat.

Era tîrziu. Pe stradă nici o suflare; rudeniile, departe. De la cine să ceară ajutor?! Fără voia ei a intrat la Marin în curte: «Marine, Marine! fă-ți pomană și vino de vezi, ce are omul ăsta! Doamne fe-rește! îmi pare, că ș'a pierdut mințile. Nu știu ce-î, dar știu că-î rău, sărăcuța de maică-mea, ce-a fost să măi pățesc» — și începu a se căina ca după mort. — «Ce să aibă, Catrină» — aruncă din gura sobii Marin — «l'o fi ajuns ale multe, că de! Dumnezeu nu-i hoț, geaba zice hoțul cînd vrea să fure: «Doamne-ajută,—că uite, cum ajută Dumnezeu»

Și, punînd mina pe căciulă, dă să iasă s'ajute la nevoie pe altul; chiar dacă-î e dușman. Așa-i firea românului.

Nici n'a apucat să deschidă ușa și o lumină roșcată-î pică 'nainte. Casa lui Toader era cuprinsă de flăcări. Opaițul scăpat de Catrina a aprins scîndurile, apoi patul, flacăra a ieșit pe fereastră și strașina de paie i-a stat în cale.

Biata Catrina 'și smulgea părul din cap: «Scăpați-i, oameni buni, că ard de vii în casă, și el și bătrina!»

Marin își face cale printre lumea care alergase cu furcoaiie și ciu-bere cu apă, și se 'nfundă 'n casă.

Peste cite-va minute ieși cu două mototoale din care ieșia fumul ca din doi bușteni aprinși. Erau Toader și cu bătrina, ale căror haine arseseră aproape pe sfîrșite. Aū aruncat apă pe ei de grabă. Bătrina era moartă: Toader abia măi mișca.

Spun bătrînii, că asta nu s'a măi întimplat de cînd știu ei, nici n'aū măi auzit, nici de la moșii lor: «Hei moș, Stancule» — s'ames-tecă Marin în vorbă — «a zis cine-a zis, că Dumnezeu nu bate cu bita, și ăla se vede, c'a știut ce zice.»

«Ia uitați-vă, bătrina Sanda de ce-a'murit, că pe ea n'a aprins'o focul»

«Nu vedeți vînatăi pe gitul ei?... uitați ghiarele tilharului.»

«A omorit-o, a omorit-o: măi minune, ca asta!..»

«Apoi las' că i-a plătit Dumnezeu!...»

Și lumea se ducea făcîndu-și cruce.

Întinsă pe două scînduri, bătrina Hirca-și dormea somnul de veci. Minile ei, ce s'aū ridicat de-atîtea ori cătră icoana Prea-Sfintei cerînd îndurare, se odihniaū acum pentru totdeauna. Ochii ei, obosiți de alergătură de-aproape un secol, se 'nchiseseră dinaintea miseriilor lumii.

ATMOSFERA DIN PLĂMÎNII D-lui V.

Dacă ori-cine poate citi în penultimul număr din «*Litere și Arte*» al «*Adevărului*» o corespondență din Paris, nu ori-cine o poate iscăli. Semnat : N. Vaschide.

Scrisoarea, bine înțeles, este un monument. În fie-care rând colcăe prostia, o prostie monstruoasă, care îți face rău și te tulbură, — iar în-gînfarea și inconștiența cu cari acel articol este scris, umilește pe ori-care om de treabă, cu puțină demnitate în modestele sale preocupări.

Smara face literatură; d. V. știință. În totdeauna aceste două perso-nagii le confund, de oare-ce ambiții sînt prigoniti «de o tagmă de igno-ranți»; unul face pe comis-voiajorul la Roma, altul la Paris, și, în fine, fiind-că amîndoi sînt autori deopotrivă apreciați.

D. V. se revoltă contra «acelor caractere de mahalagii ce voesc să instruiască publicul», contra «*dăscălașilor*, cari din nenorocire au posibi-litatea de a vorbi și educa generațiile noastre *universitare*», contra «criticilor de tot soiul, cu patima mică și plină de *atitudine joanice*»(?!), «cari se *indeletnicesc să se ocupe în lipsă de altă ocupație...*»(?!), contra «des-tuilor mediocri cari ne guvernează moralicește sau politicește», și, în pofidă adaugă: «Știu, că o atare atitudine *enervează* poate pe a tot puternicii; posibil!». Numai pentru atîta se revoltă coconășul nostru, și încă nici aceia, căci tot d-sa ne lămurește: «spusele și scrisese lor n'au asupra mea nici cea mai mică influență», «criticile lor ca și laudele lor mă vor lăsa indiferent».

Este limpede deci, după socotelile pe cari le făcurăm, că d. V. nu este de cît un «*încurcă-lume*», și că pornirile d-sale belicoase, nu-și pot avea talmăcirea de cît numai în vre-o celulă palicară moștenită, care s'a trezit așa, deodată, și-i dă ghes să declare: «*Îubesc lupta, nu mă voiî da înapoi nici odată...*»

Și, cu toate că în asemenea împrejurări luptă nu se mai dă, d. V. se îngrădește în nouă și formale declarațiuni: «*Mă simt destul de solid în situația mea*». D. V. nu-î pe nimic solid, de nimic nu-î sigur, nici cînd spune, nici cînd face ceva. Dovadă: «*Un articol, îmi dă prilejul de-a scrie*»; «*voiî cerca a fi cît mai obiectiv*»; «*tinzînd a fi cît mai stăpîn pe actele mele*»; «*do-resc a fi și a ajunge prin mine însu-mi*»; «*poate voiî răuși*»; «*să ne obiș-nuim a face o cultură*»; «*am căutat și voiî căta în totdeauna*»; «*am făcut-o tocmai din tendința de a crede*»; «*nădăjduesc a fi dovedit*»; «*crezînd că îmi voiî face o datorie*»; «*Țara noastră poate avea un viitor frumos...*» Și, ca să scutim cetitorii de ori-ce comentarii, alegem verdictul: «*M'am obișnuit prin educația mea intelectuală de-a dori să gîndesc cînstit*». La mijloc, vedeți, este numai o dorință!

Unde vrea să ajungă, și aicea răușește, ne-o spune singur: «*Vreau să vorbesc de articolul d-lui Toma Dragu*».

Puțin istoric :

Nu de mult, d. Dragu, după indicațiunile d-lui V, scrie tot în «*Adevărul*», «*Critici și Informatori*». Orî d-sa nu știe nici scrie, nici lăuda. Amestecă ziua cu noaptea, și, în elanul său de admirație «dezinteresată», îl compară pe d. V., la început, cu Steaua Polară, și, mai la urmă, ca s'o dreagă, îl confundă cu obeliscul de la Luxor! Cei doi «comperi» ni-au potrivit o farsă: «Scrie tu la început, provoacă-mă, și eu îți răspund pe urmă!» Între «comperi», bine știți, etichetele sînt totdeauna păstrate: Domniile-Lor, în public, se fac nis-naî, nu s'aun văzut, nu s'aun cunoscut! Căci, scrie d. V.: «Domnul Toma Dragu, pe care n'am cinstea de a-l cunoaște de-aproape» (vine însă în casă la mine, adăugăm noi), «care este un om al legilor în înțelesul larg al cuvîntului» (?!), «m'a interesat activitatea sa întotdeauna», și, «cu toate că apreciam *foarte mult* lucrarea d-sale apărută de curînd la Paris», «frumosul d-sale articol» (despre mine), «prea bine-voitor și prea puțin «romînesc», «îmi dă dorința de a-l cunoaște *cît mai intim*».

Și, astfel sînt ticluite trebșoarele, că d. D. pare un anonim d-lui V., și acesta, firește, nu-și poate opri părerile sale de bine: «Sînt așa de rare *impulsiunile sincere*, așa de *rare personalitățile*, că e o bucurie de a constata existența vre-uneia».

Într'adevăr, este atingătoare întîlnirea acestor doi oameni, așa pe neașteptate!

Altă toană :

«Cînd-va un obscur cerătean, *citînd cu o ignoranță* demnă de *simțimintile atmosferei* în care redigiase acel articol, cite-va rînduri dintr'un *prea elogios articol despre mine*, din «Le Journal». «Înțelegeți îndestul, cred, aceste «simțiminte atmosferice»? Ele se lovesc tot așa de bine, ca, bună-oară: desperarea unui galos! amorul unui covrig, etc!... Vezi, știința asta, une-orî, îți face mari încurcături! Altuia, articolul din «Le Journal» l'ar fi făcut să-î plesnească obrajii; d. V. îl găsește «*prea elogios!*» Și, imediat după «simțimintele atmosferei»: «Am rîs atuncea, cum am rîs, și voiu rîde totdeauna!» Da de ce rîde? De articolul din «Le Journal»? De simțimintile atmosferei? Orî poate de «*citînd cu-o ignoranță*»? D-sa este foarte vesel, ce mai tura-vura!

Are o slăbiciune d. V., una mare: Nu poate vorbi despre d-sa: să-l picî cu ciară, evită. Acum, dacă cu o desăvîrșită lepădare de sine, consimte, pe ici pe colea, să se asemene ba unui Huss, unui Charcot, orî unui Pasteur, — și aceasta o face numai la mare strîmtoare, căci: «*poate cel mult* mi-au scăpat din gură cuvintele admirabile ale lui Huss»;—noi, nu facem pe mofturoșii, ne mulțămim și cu atît.

D. V. n'are încă trei-zeci de ani.

Oare poate fi iertat unui tînăr să fie atît de degradant ridicol?

Cînd se deschide robinetul dulcilor aprecieri: «Activitatea mea este mai pre sus de ori-ce critică»; «succesele mele»; «este timpul de-a cerca să

fim moralicește «noi înșine», și «să ne obișnuim a face o cultură *cinstită și înaltă* a «eului», *calitate sufletească rară* în țărișoara noastră», — știm din 'nainte ce valoare să le dăm.

Continuă, ocolind mereu propria-î persoană: «*E delicat să-ți faci singur biografia, e delicat să-ți citezi chipul (?) cum este apreciată activitatea ta; e delicat și naiv* (ce candoare!) ca să explici **ideile cari le-ai pus în circulația lumei intelectuale, rolul ce-l joci** în acel *tîrg ideologic* al apusului». D. V. găsește că toate aceste nerușinări sînt numai «delicate». Și, ne întrebăm: Cari sînt ideile acelea ample și generoase, purtătoare de umanitate și de geniū, în cît Apusul blazat de abundența atîtor generații de gînditori, să se împiedice de-o sfirează de măsura d-lui V?

Maî la vale: «Împlinindu-mî datoria *cătră neam și cătră țară*, poate *voiū răuși a da de gîndit generațiilor noastre*». Despre partea asta vā rugăm să fiți foarte liniștit. Veți fi, multă vreme, o pildă de admirabilă virtute!

Pe lingă alte multe calități, o maî are și pe aceia de «romîn», și, ni-o spune, mititelul, la ori-ce ocazie: «Sînt *romîn (?) și nădăduesc a fi dovedit prin statul meu în străinătate*, cît drag și cîtă simțire îmi aduce în suflet cuvîntul de *romîn*». Răsturnați: atît îmi iubesc țara, în cît nu pot trăi de cît în străinătate! Și, alături: «De șapte anî am încercat să se vorbească despre noi, nu numai în publicitatea franceză, dar și în.... *cea străină*» (!?)

Din capul locului v'am vestit că colcăe.

Pe-acolea se maî găsesc alte nimicuri: «*Am iscălit a sută parte din ceea ce am făcut*», adică, *abia* una la sută! Am publicat patru volume, dar de fapt am scris patru sute! Ce, ori nu știți? Închipuiți-vă, Dragii mei, ticălosul ăla de Wundt, cu mascalțonul de Sergi, cu fumistul de Binet, împreună cu alți pungășii de buzunar de-aî lor, s'au făcut stăpîni pe munculița mea, au iscălit de-a gata toate lucrările mele, încă de pe vremea cînd umblam haimana prin tîrgul de !a Drăgaică.... Frumos e asta? de!

Cum vine vorba de d-sa, se dă la o parte: «*Acțiunea mea în străinătate a dat roade multe, și nu e locul a le aminti aci*», «ne trebuiesc cîteva *conștiințe*, cîteva *caractere*, cîteva *personalități*»; «arena noastră intelectuală este lipsită de.... *tauri!*» Chitește d-sa să ne aducă aci: Nu băgați de seamă, că eu sînt *taur*; eu mă pricep la toate; acțiunea mea a dat roade aiurea; la voi nu-s caractere, nu-s conștiințe; cu toții sînteți o tagmă de mișei, publicul nu are cine-l instrui, universitățile sînt pe seama unor caractere de mahalagii, țîjbîie mediocrii cari ne guvernează moralicește și politicește, eu am pus idei în circulație, voiū da de gîndit generațiunilor viitoare, «eu în totdeauna am luat cuvîntul» «gîndesc europenește», eu îmi îndeplinesc datoria către neam și țară...» Aduceți-mă iute, să vā îndrept eu totul! Eu sînt mîntuitorul! și, să vedeți voi ce boboc am să fac din țărișoara aia a voastră! Grăbiți-vă, nu pierdeți chilipirul. Așa plească nu vā lovește des!

Ce-î drept, de asemenea oameni avem mare nevoie în vremurile astea! Însemnările sfinte de: *Țară, datorie, neam, cinste*, sună așa de fals în gura acestui om! Pe un sentiment nesigur, chiar și-un neobrăzat cu ifose șovăește, nu poate construi fraze mișcătoare, onorate d-le V.!

Și, când te gîndești, după cum mărturisește singur: «Toate astea nu mi-au adus încă nici un folos, n'am ținut să am nici unul», (mai încape îndoială!) «ba mi-a luat timp mult și am dat ocaziă unui potop de injurii naționale», — ți-e mai mare mila de bietul naiv!

Justificarea titlului: D. V. cere scuze celui căruia adresează corespondența, pentru «revolta sa lumească» (ce umilire!), și, «foarte indiferent» de cele petrecute, face confidențe: «Am în plămîni o altă atmosferă de cît acea a Bucureștiului», așa că noi, fără clintire, îi acordăm grandomania: «am o anumită mîndrie a mă numi N. Vaschidi».

V. CIOFLEC.

Socoteală definitivă cu d. Pompiliu Eliade

II 1).

Orî-cine crede că e așa. Zola a zis că opera de artă e «realitatea văzută prin prisma unui temperament». Decî nu e descoperire. Însă ceia ce zice d. Eliade aici se potrivește foarte puțin cu ceia ce zice aiurea. Căci cetim. în aceeași broșură, la p. 20:

«Trebuie ca artistul să fie ghicit mai dinainte emoțiile publicului și să le fi reprodus în opera lui». Artistul «diferă de noi numai întru atît întru cît simte mai puternic decît noi și că are darul de a exteriora ceia ce simte. Opera lui trebuie să fie esențial omenească. Ea este făcută pentru public, pentru cei ce nu sînt artiști», etc. E de necrezut, dar așa scrie d. Pompiliu Eliade: aici coboară arta. Dar, lăsînd această înjosire la o parte, reiese din cele spuse aici că opera de artă ar fi «realitatea individuală *înmuiată* (sic) în sufletul publicului». «Simțimîntul artistului și simțimîntul întregii omeniri» se confundă, zice însuși d. Eliade. Așa încît teatrul lui Shakespeare reprezintă o realitate naturală sau istorică văzută de publicul engles din veacul al XVI-lea cu care se confundă Shakespeare.

La p. 65: «Literatura e singura artă care ne poate zugrăvi emoțiile artistului însuși, singura artă personală lirică; în musică sufletul artistului dispăre în sufletul universal al omenirii.» Decî aici nu mai e vorba de public. Din nou opera de artă literară e a artistului și aceasta deosibeste literatura, arta superioară, de musică.

În *Causeries*, I p. 93. Artiștii «se demandent en premièrre ligne, non pas quel est l'objet même qu'ils doivent dépendre, mais bien quels sont les moyens dont ils disposent pour le traiter». Decî arta nu e o prefacere involuntară a naturii după sufletul artistului, ci un dibaciú meșteșug, o momeală, o combinație rece.

Ca descoperire în cursul acestui capitol, notăm că știința e absolut impersonală. Un Darwin, un Haeckel, un Pasteur vād decî de pe înălțimile lor aceleași probleme superioare în același fel. Pentru d. Eliade nu sînt în știință decît ecvații capabile de o singură soluție necesară. E vorba,

1) A se vedea N-le. 40 și 41.

scrie d-lui, pentru «domnii studenți» numai de «dibăcia procedurilor practice și forța de raționament» mai mari la unul de cît la altul.

În a treia parte, d. Eliade arată ce e frumosul, arată aceasta *pentru întâia oară* de cînd trăiesc oamenii pe pămînt. «E o corespondență exactă între creația artistului și între aceia ce dînsul a simțit». Și cînd a simțit o prostie și a scris alta, perfect corespunzătoare?

«Realitatea» zice d. Eliade, «precede sufletului» (*sic*) în știință, pe cînd în artă ea «urmează sufletului și este creația lui». De fapt, realitatea naturii precede tot în ambele cazuri, iar activitatea spiritului omenesc crează în ambele cazuri o nouă realitate, *umanisată*, schimbată.

Ca descoperire însemnăm că știința n'are nevoie de formă, care e aici numai «un pis-aller, un rău necesar, de care știința ar dori să se scutească și care se mărginește la ce este strict necesar». Dar aproape orî-ce știință are o parte descriptivă, are teorii superioare și are ipoteze: pentru exprimarea acestei părți superioare, dominante a științii, trebuie tot meșteșugul graiului, întrebuițat de un om de talent.

În partea a patra aflăm că știința e «aristocratică» iar arta «democratică». Știința se adresează însă înțelegerii curate, așa că într'o anumită formă — știința-și poate schimba formele — ea e accesibilă auditoriului popular de la conferințele «Uraniei» din Berlin. Artă se adresează gustului, și pînă acum cel puțin se recunoaște că e mult mai ușor să găsești o sută nouă-zeci și nouă de oameni deștepți de cît un om de gust.

În total deci, n'avem încă nimic original, care să nu fie învederat fals.

O a doua mare împărțire a studiului d-lui Eliade se ocupă de literatură față de celelalte arte. De la început (p. 29) d-sa face o destăinuire ciudată, pe care o repetă și aiurea: «Nimic nu egalează slăbiciunea pregătirii mele în arhitectură sau în pictură decît poate ignoranța ce trebuie s'o mărturisesc în domeniul teoriei sau al execuției musicale». E absolut adevărat: autorul acestei critice, care pricepe ceva în arhitectură, pictură și sculptură și care e lămurit măcar asupra dezvoltării istorice a muzicii, întărește, cu conștiința liniștită, aserțiunea d-lui Eliade: «Nimic nu egalează», etc. Dacă d-sa vorbește grav de «Simfonia V-a în do minor a lui Beethoven», adăugînd că «profesorul D-v. a avut deosebita onoare de a le auzi mai pe toate (simfoniile lui Beethoven) la Paris», dacă pretinde a fi simțit astfel «o ploaie de fericire», a fi descoperit «frumusețile ascunse ale muzicii», dacă proslăvește «o frasă musicală de aproape 50 de note, cadență triumfală, gravă în arămuri» (alămuri poate, căci nu sînt instrumente musicale de *aramă*), dacă «n'ar dori nimic să audă (*sic*) repetîndu-se mai des în viața sa decît cutare bucată», — acestea sînt, cetitorii maturi, simple pose pentru «domnii studenți». Noi ne ținem de mărturisirea d'întăiu a d-lui Eliade.

Ceia ce nu-l împiedecă de a face hotarnica artelor, pe care le așază apoi într'un frumos plan, cu pătrate, cercuri, și fel de fel de figuri interesante, acoperite cu inscripții și litere, — o procedare cu totul nouă în estetică.

D. Eliade împarte artele în arte de timp și arte de spațiu, după cum opera de artă se prezintă de odată sau pe rînd. Arte de timp ar fi literatura și muzica. — Muzica nu atît, pentru că în același timp deosebite instrumente emit în muzica wagneriană note deosebite, care vin simultan la ureche și se contopesc. Iar, cît privește pictura și sculptura, ceia ce «descoperă» acum d. Eliade s'a spus de mult de acel Lessing, despre care cugetătorul român modern e așa de rău informat încît pretinde (p. 34) ca în *Laokoon* el ar fi considerat pictura și sculptura «supt numele comun

de pictură» (Lessing vorbește, natural, și de *Malerei și Bildhauerkunst*, iar, când e vorba de amândouă, zice *Kunst*).

«Descoperirile» d-lui Eliade nu sînt însă atît de puține. Această parte a studiilor sale e mai ales îmbielșugată în ele.

Arhitectura ar fi mai veche decît musica. — De sigur omul primitiv cînta în peșteri.

Sculptura și pictura «numai treptat s'au desprins și s'au diferențiat de dînsa [arhitectură]». — Cînd nu era arhitectură, s'au găsit deseme cu silexul pe corn, pe părăți de caverne.

O biserică etc. e neapărat mai frumoasă ca un spital, etc. (p. 30). Fără comentarii.

Arhitectura n'ar imita nimic din natură. — Ea imită peștera și coliba naturală formată de arbori apropiați.

Expresia e «apariția sufletului în trăsăturile corpului». — «Corpului», nu «feței»? «Les traits du... corps», va să zică!

Expresia se *pîndește* de pictor ca steaua la meridian de astronom. — Expresia nu se *pîndește*, ci se *combină* din diferitele aspecte trecătoare ale figurii.

Natura nu poate fi descrisă de scriitor decît în mișcare. Vezi *Laakoon*. Literatura descrie prin cite-va caractere numai, dar are toată voia și puterea de a descrie.

Cei vechi de tot, Grecii antici, cîntau din *violă* (invenție italiană medievală) la recitarea epopeelor (p. 45).

Executantul musical nu crează; actorul stă față de autorul dramatic în «colaborație aproape egală». — Liszt crea tot-deauna, ori-ce executant mare crează. Puținele însemnări: *allegro*, *andante*, *scherzando*, etc. nu dau formule de mișcare, care rămîne în libertatea executantului. Actorul nu crează tipul, ci substratul material numai, fără care tipul poate exista perfect literaricește. Ori-cine are imaginație reală își poate juca însuși piesa la lectură: autorul și-o joacă de sigur scriind-o.

Opera ar fi un «gen mort» care nici n'ar fi existat de fapt. Literatura și musica se luptă în ea neconținut. D. Eliade, bărbat de inimă, asigură d'innainte — sînt teribili «domnii studenți» cînd îi atacî la operă — că «îmi voi spune părerea mea (*sic*) ca de obicei, cu tot curagiul și cu toată sinceritatea posibilă». — Opera e *pentru musică*. Libretele sînt în general proaste (afară de ale lui Metastasio, Wagner și Richopin), fiindcă nu e de nevoie să fie bune. Ele fixează situații sentimentale, nu dau cuvinte, finețe, frumuseță literară. Sînt reprezentații în care artiștii cîntă în mai multe limbi, unele necunoscute publicului, și acesta nu crede că trebuie să proteste.

Intr'un lung șir de pagini acum d. Eliade vorbește de *istorie*, pe care o califică de artă, ducînd războiul cu un demn adversar, d. A. D. Xenopol. Alături de cite-va constatări banale, luate în mare parte de la Auguste Conte, restul e și aici fals, și iar *invederat* fals.

«Istoria caută fapte...», constatări individuale.» Dar istoria culturală, care nu face biografia cîrciumarului Vasile, a croitorului Pavel, a cismarului Pandele, ci, ca ori-ce știință descriptivă (geologia, mineralogia, zoologia, botanica), iea elemente de la indivizii pentru a alcătui tipuri sociale? Dar istoria de moravuri, care nu se ocupă decît ca exemple de viciile familiei Borgia, de isprăvile de aventurier ale lui Benvenuto Cellini și le topește între ele, cu multe, cu cît de multe, pentru a crea tipuri morale? Dar istoria economică, pentru care nu e interesant cutare sau cutare negustor, cutare sau cutare căruță, ci drumul, ci cantitatea și felul bogățiilor, ci naționalitatea și condiția celor ce le fac să circule? D. Pompiliu

Eliade să nu fi cetit de cît biografii și tratate de istorie politică? Span drept că așa crede.

Combătînd pe d. Xenopol, care admite știință de timp și știință de spațiu, d. Eliade argumentează așa: «Nici este cu putință o știință numai a spațiului. Știința este formată numai din minutul în care elementul timp intervine, în care se observă repetiția aceluiași fenomen». — Nu e chestia cire *intervine*, ci ce *rămîne substratul* științii, și, în științele de care vorbește d. Xenopol, timpul nu *rămîne*.

(Va urma).

N. IORGA.

PENTRU d. A. D. XENOPOL

În răspunsul pe care d. A. D. Xenopol îl tipărește în ziarul «Conservatorul» și în revista pe care o dirige un fost student eliminat din Universitatea unde sint profesor, am de răspuns următoarele.

A da voie unui student să-și treacă, din cauză de boală, examenul de licență înaintea de termenul prevăzut de regulament, nu constituie un titlu la recunoștința acestuia. Masa de răsplată pe care mi-au dat-o profesorii mei la ieșirea din Facultate, fiind-că răspusesem bine, a venit de la bunătatea îngăduitoare a tuturor și n'am făcut până acum cercetarea unei inițiative ce nu mă interesa și nu mă interesează nici acum, cînd d. Xenopol se dă drept inițiator. Subsidiiu pentru o călătorie în Italia mi l-a acordat d. Teodor Rosetti, atunci președinte al Consiliului, într'un cabinet junimist (d. Xenopol era atunci liberal și fusese numai junimist): am fost presintat ministrului de d. Culianu, rectorul Universității.

E neexact că la întîiul meu concurs am căzut fără candidat și că insuficiența mea a îndemnat pe d. I. Georgian să se presinte la concursul al doilea. D-sa a luat parte la concursul întîi și, fiind numai deosebirea de cîteva sutimi între noi doi, mi s'a dat numai suplinirea. La al doilea concurs, căruia d. Xenopol îi atribuie pentru a mă înjosi rezultatul celui d'întîi, deosebirea în favoarea mea a fost de aproape două puncte. N'a fost nevoie de sprijinul nimăruia. Izbînda mea a venit de la sine cînd d. I. Bogdan, membru în a doua comisiune de concurs, a cerut ca prigonitorii mei (între cari d. Andrei Vizanti) să-și iscălească notele rele, — ceia ce n'au îndrăznit a face.

Aserțiunile d-lui Xenopol că așa fi fost la d-sa, că l-aș fi rugat cu lacrimi ca să mă sprijine, — sint o curioasă confuzie în amintirile d-sale. Îl va fi rugat alt cîneva la alt concurs și altu-i va fi recunoscător, ca un «biet băiat» (cum îmi zice mie), pentru că a cedat unor stăruinți de cerșitor și și-a călcat conștiința, dînd note de părtinire și milă. Eu nu cunosc însă pe acel ticălos și nu-l pot numi.

Nici o dată n'am atacat pe d. P. Rășcanu, un om de o cinste desăvîrșită și un spirit loial, desprețuind neadevărul și calomnia. Nici o dată n'am făcut pe d. Xenopol *ignorant*, ci am zis că, din neglijență, *ignorează*, adică nu utilizează, multe izvoare. N'am făcut nici o dată pe Mihai Viteazul «cap de bandă»: cine a dat această informație d-lui Xenopol, care sint sigur ca nu mă cetește, e un perfect mincinos.

Leau act de declarația d-lui Xenopol că a recomandat pentru premiul *Istoria literaturii romîne* a mea, «crezînd că voiți reveni la simțiminte mai bune». Eu credeam că a făcut-o fiind-că era convins de însușirile reale ale cărții mele.

E un burlesc neadevăr că, fiind exclus din liceu, am «trăit din pădurețe ce culegeam din copacii de la marginea orașului». Am fost eliminat *de trei ori*, și numai pentru nesupunere; iar, cînd am fost scos din internatul liceului, am locuit o lună la d. V. Burlă, directorul liceului-externat. N'aș fi crezut că d. Xenopol va aduce în discuție, inventînd, micile mele neplăceri de copil.

Iar, exprimîndu-mă — cum nu face d. Xenopol — cu toată cuvînța, eu nu țîn la stima oamenilor pe cari, ca pe d. Xenopol, nu-i mai pot saluta și nu li mai pot întinde mîna.

N. IORGA.

Încă odată, rog ziarele ce nu iubesc calomnia să reproducă răspunsul meu.